

Основи на съвременната икономика: Гунар Мюрдал, социалната държава и икономическото развитие

Хенрик Егберт*, Теодор Седларски**,
Александър Б. Тодоров***

Резюме: Гунар Мюрдал има основополагащи приноси за общата икономическа теория, теорията на развитието и анализа на социалните институции. Неговите трудове дават тласък на значими обществени промени. В Швеция е считан за един от бащите на социалната държава, изградена след 30-те години на миналия век. Неговото изследване на ситуацията на афроамериканците в САЩ е в основата на решението на Върховния съд за премахване на расовото разделение в училищата. Мюрдал е сред първите икономисти, формиращи още през 50-те години на миналия век теорията на развитието и по-специално теориите за модернизацията на слаборазвитите страни. Същевременно, Мюрдал принадлежи към острите критици на неокласическите модели на развитието и е поддръжник на теорията на поляризацията. В икономическата наука той въвежда концепциите за преди (*ex ante*) и след (*ex post*), за процесите с положителна обратна връзка („порочни кръгове“) и за нормативната обвързаност на икономическата теория. Причисляван е към прото-кейнсианската Стокхолмска школа. През 1974 г. получава Нобелова награда

* Хенрик Егберт е доктор, професор в Университета за приложни науки Анхалт, Германия.

** Теодор Седларски е доктор, професор в катедра „Икономика“, Стопански факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“.

*** Александър Б. Тодоров е доктор, главен асистент в катедра „Обща икономическа теория“ на Икономически университет – Варна.

да за икономика (съвместно с Фридрих фон Хайек). Настоящата статия систематизира някои от най-важните му приноси.

Ключови думи: Гунар Мюрдал, икономическо развитие, мека държава, експанзивна фискална политика, парично равновесие, расово разделение, социална държава.

JEL: B31, E51, F02, F54, F63, O21, O43.

Въведение

Карл Гунар Мюрдал е роден през 1898 г. в селскостопански район в Швеция (За научна биография на Мюрдал вж. Barber (2008). За резюме на трудовете му вж. Angresano (1986), Balabkins (1988), Kindleberger (1987), както и Lundberg (1974). Въвежението тук се основава именно на тези публикации. За кратка справка на български език вж. Памукчиев (2009), Кънев (2005) и Блауг (1998)). Преди семейството му да се премести в Стокхолм, той расте в земеделска, предимно лютеранска общност (Barber, 2008). По-късно Мюрдал се ориентира към идеите на просвещението, познати му от училище (Angresano, 1986; Balabkins, 1988, с. 102). Централно място в неговата ценностна система заемат равноправните условия на живот. Мюрдал следва право в Стокхолм и през 1923 г. и започва кариера на адвокат. Една година по-късно се жени за Алва Раймер, станала известна като застъпник за правата на жените, посланичка и социален политик в Швеция, която ще получи Нобелова награда за мир през 1982 г. Заедно имат три деца.

От 1924 г. до 1927 г. Мюрдал следва икономика и защитава докторска теза върху проблеми на динамичното ценообразуване под ръководството на Густав Касел. В своята дисертация Мюрдал анализира ролята на очакванията за динамичното ценообразуване, като въвежда разграничение между планирани (*ex ante*) и реализирани (*ex post*) стойности. Тази концепция е един от неговите основни приноси за икономическата теория. С твърдението си, че икономическата теория в своята същност е нормативна наука, той прави още един важен принос. Неговите първи работи са публикувани първоначално на шведски и придобиват международна известност едва след преводите им на немски и английски език.

Между 1925 г. и 1930 г. Мюрдал провежда изследвания в Германия, Великобритания и САЩ. През 1929 г. посещава САЩ заедно със съпругата си по програмата на фондацията „Рокфелер“. През 1930 г. написва авторитетната си книга за влиянието на политиката върху икономическата теория, която е публикувана на английски език едва през 1953 г. (Myrdal, 1953). В Стокхолмския университет започва като доцент, а през 1933 г. е назначен за професор по политическа икономика. Там той остава до 1950 г., връщайки се по-късно от 1960 до 1967 г. като професор по международна икономика.

Мюрдал два пъти е депутат в шведския парламент от квотата на социалдемократическата партия (1934-1936, 1942-1946). Инициира различни социални политики и програми, между които такива за подпомагане на бедните, безработните и хората в нужда. За осъществяването им той се осланя най-вече на лоста на активната фискална политика. Заедно със съпругата си превръщат анализите обществени теми в политически действия. Съвместната им книга „Кризата във въпроса за населението“ (Myrdal & Myrdal, 1934) проправя пътя за редица предложени от тях социални програми в областите на семейното планиране, сексуалното образова-

ние, социалното строителство и детската грижа (Balabkins, 1988, с. 101). Придобилият широка популярност труд е революционен за времето си и получава множество критични отзиви. Авторите стъпват на емпиричното наблюдение, че шведското население намалява поради твърде ниската раждаемост. Намаляващото население представлява икономически и обществен проблем, поради което се налагат активни политически мерки за повишаването на раждаемостта. Тези мерки трябва да включват инвестиции в социални жилища, обществено признаване на детските грижи, по-добро изхранване и целенасочено семейно планиране (Varber, 2008, с. 55-58). Задействаните от Гунар и Алва Мюрдал мерки оказват устойчиво влияние върху шведското общество. Двамата се считат за съоснователи на шведската социална грижа, която бива изграждана поетапно след средата на 30-те години на миналия век. Трябва да се има предвид, че основната цел на тези политики е преди всичко да повлияят на демографското развитие в Швеция посредством информация и подходящи стимули. Със своите приноси в тази област Мюрдал проправя пътя на т.нар. *икономика на населението* (*population economics*).

Между 1937 г. и 1942 г. Гунар Мюрдал изготвя своето първо голямо социално изследване на афроамериканците в САЩ. Изследването е финансирано от благотворителния фонд *Carnegie Corporation* за подпомагане на образователни програми в САЩ. С книгата „Американска дилема“ (Myrdal, 1944) Мюрдал добива още по-голяма известност и оказва значително влияние върху законодателството в САЩ. От 1945 г. до 1947 г. Мюрдал заема поста на министър на търговията на Швеция – позиция, с която не се справя особено успешно най-вече заради погрешната му преценка на икономическото положение след Втората световна война. Той очаква рецесия в САЩ и Великобритания и сключва, редом с други двустранни търговски споразумения, един спорен договор между Швеция и Съвет-

ския съюз (Balabkins, 1988, с. 101-102; Stinsky, 2018, с. 55). Тъй като рецесията след края на войната не е факт, а напротив, икономиките на западните страни се възстановяват бързо, споразумението със Съветския съюз се оказва в ущърб за шведската икономика. През 1947 г. Мюрдал е принуден да напусне министерския пост.

През същата година той става изпълнителен секретар на Икономическата комисия на ООН за Европа. На тази позиция Мюрдал се застъпва за поддържането на взаимоотношенията между двата политически блока чрез комуникация по отношение на стопански въпроси (Stinsky, 2018). Чрез инструмента на търговските споразумения той се опитва да поддържа „мост“ и за политически преговори по време на Студената война.

Времето в ООН му дава интелектуален импулс за работа върху теорията на развитието. Неговият изследователски фокус се измества от възстановяването на Европа към деколонизацията, независимостта и развитието на Африка и особено на Азия. Когато през 1957 г. съпругата му става посланик на Швеция в Индия, той напуска ООН. Получава финансиране за мащабно изследване върху икономическото развитие в Азия, което публикува десет години по-късно със заглавие „Азиатската грама“ (Myrdal, 1968).

В теорията на Мюрдал за развитието държавата заема централно място и е активен участник в стопанския процес. Според него, пазарният механизъм и в частност постулатът за свободната търговия не са в състояние да приобщат развиващите се страни към напредъка на развитите. Въпреки че се определя като социалдемократ, който отхвърля марксисткия подход, Мюрдал счита държавната намеса за ключова и че преразпределителната ѝ функция може да допринесе значително за повишаване на национално и световното благосъстояние.

След своите учители – Густав Касел, Ели Хекшер и Кнут Виксел – Мюрдал, редом с Бертин Олин и Ерик Лингал се числи към второто

поколение шведски икономисти, които формират т.нар. *Шведска школа*. Нейна особеност е, че представителите ѝ не отричат държавната намеса, а виждат в активната държавна политика възможност за положително въздействие върху икономическото развитие. От тази гледна точка второто поколение шведски икономисти е идейно близко до кейнсианството. Те не само разработват теории на експанзивната фискална политика още преди Кейнс, но и прилагат една протокейнсианска макроикономическа политика по време на световната икономическа криза от 30-те години на миналия век (срв. със Седларски, 2015).

През 1974 г. Мюрдал, заедно с Фридрих Хайек, чиито идеи за либералната икономическа политика той всъщност отхвърля, получават Нобеловата награда за икономика. Мюрдал е отличен за своите ранни трудове в областта на монетарната теория, както и за по-късните му работи върху връзките между икономическите, обществените и институционалните явления и ролята им за процесите на развитие. Мюрдал получава приживе множество отличия и след своето пенсиониране е ангажиран като гост-професор към Стокхолмския международен институт за изследване на мира (SIPRI). Умира през 1987 г. в Стокхолм.

В настоящата статия на първо място са очертани ранните приноси на Мюрдал за икономическата теория, след което са дискутирани влиятелните му изследвания върху САЩ (Myrdal, 1944) и Азия (Myrdal, 1968). В края на текста са изяснени основните моменти от неговата теория на развитието, както и цялостното значение на работата на Мюрдал.

1. Икономическа теория: Ex post, ex ante и нормативната обвързаност

Мюрдал започва своята научна работа с дисертацията си върху динамичното ценообразуване, в която широко прилага математическия инструментариум. Иновативният

елемент в нея е, че очакванията относно цените са моделирани като част от процеса по ценообразуване. Най-добре познатият му труд е монографията „Монетарно равновесие“, публикувана още преди Кейнс – първоначално през 1931 г. на шведски, а през 1933 г. на немски и през 1939 г. на английски език (Myrdal, 1939a). Мюрдал предлага динамичен анализ на стопанските процеси, дефинирайки макроикономическото равновесие като първоначално (*ex ante*) равновесие между спестявания и инвестиции. Това равновесие е нестабилно, тъй като и двете величини не си съответстват във времето. Неравновесието създава възможности за растеж, когато действителните инвестиции са по-големи от планираните инвестиции. Това от своя страна води след себе си до кумулативни ефекти. Позицията се на Кнут Виксел и чрез разграничението между първоначални (*ex ante*) и последващи (*ex post*) величини, Мюрдал успява да изгради кръгов модел с кумулативни ефекти (Shackle, 1945; Lundberg, 1974). Ако кумулативният процес се развие положително, производственият потенциал на икономиката нараства. Мюрдал се превръща в предшественик на експанзивната фискална политика (Myrdal, 1939b), която по-късно има възможност да приложи и на практика в качеството си на депутат и министър на социалдемократите. Идеята за кумулативните, самоусилващи се процеси оказва влияние и върху по-късните му работи върху проблематиката на развитието.

Друга концепция, която Мюрдал формулира в края на 20-те години на миналия век, е *нормативната обвързаност* на икономическите теории. Мюрдал твърди, че икономическата теория не е освободена от оценъчни съждения, напротив, според него тя винаги е нормативна. Базовото допускане за рационалност на човешкото поведение според него има нормативен характер – същото важи и за теорията на полезността. Той аргументира, че в икономическата теория, например в класическата и в неокласическата,

винаги има нормативно влияние (Balabkins, 1988, вж. също Пеовски, 2013, с. 71). От тази гледна точка според него всички допускания трябва да бъдат предварително експлицитно формулирани, за да е виден още в началото нормативният елемент на предложената теория. Ефектите от подобни нормативни твърдения могат да бъдат проверени в реалността (Myrdal, 1969; 1970).

Мюрдал настоява също, че описанието на институционалната рамка трябва да е неотменима стъпка при построяването на икономически модели (Balabkins, 1988). На мнение е, че икономическите величини не могат да се анализират отделно и в изолация. Мюрдал прилага този подход в своите модели на развитието. Той пояснява защо в определен институционален контекст пазарът е неприемлив механизъм за управление на икономиката, а за предпочитане е гържавната намеса (вж. например Myrdal, 1969).

Тези идеи са изложени от Мюрдал в „Политическият елемент в икономическата теория“, публикувана за пръв път през 1930 г. на шведски език и преведена на английски език едва през 1953 г. (Myrdal, 1953; Barber, 2008, с. 11-22). Тук става дума за принципна критика към всяка икономическа теория и позицията на Мюрдал е повод за противоречиви реакции сред шведските икономисти, тъй като с нея той атакува пряко Хекшер, Касел и Виксел. По-късно и Джоан Робинсън, обсъждайки критично ортодоксалната икономика, заема подобна позиция относно нормативния възглед в теорията на развитието (Robinson, 1962; вж. също Егберт и Сегларски, 2020).

След своите теоретични разработки от началото на 30-те години на миналия век Мюрдал до голяма степен се отдалечава от математическото формулиране на икономически теории. Много от неговите колеги икономисти спират да го възприемат като учен в областта на икономическите науки, а по-скоро като социолог. Едва години по-късно той се позиционира

като представител на институционалната икономика, вземаща под внимание социалните институции, в т.ч. културни, политически, етнически и икономически (Myrdal, 1978). Мюрдаловото разбиране за институционалност следва да се разбира в смисъла на междудисциплинарност – отличителна черта на моделираните от него причинно-следствени връзки (Angresano, 1986; вж. също Пеовски, 2013, с. 71; Коцев, 2007). Самият той се позовава на институционална икономика на Уесли Митчъл и Джон Р. Комънс (Myrdal, 1978), но не и на новата институционална икономика (срв. със Седларски, 2013). Междудисциплинарният, или институционалният подход, който Мюрдал разработва, се откроява в неговото известно изследване върху проблемите на афроамериканското население в САЩ.

2. Американската дилема и Азиатската грама

През 1938 г. Мюрдал приема предложение от благотворителния фонд *Carnegie Corporation* за изготвянето на изследване върху расовите взаимоотношения в САЩ. Поспециално той анализира условията на живот на афроамериканското население, което към този момент съставлява около 10% от общото население на САЩ. Тук не става дума за чисто икономическо изследване, а за интегративно междудисциплинарно такова, което обхваща различни социални и психологически аспекти и променливи. Към тях принадлежат, например, разпределението на работните места, на доходите и конкретно на трудовите възнаграждения, както и равнищата на безработица, потребителското поведение, сегрегацията в местоживеенето, възможностите за образование, културните нагласи и престъпността. Заключението на Мюрдал е, че всички тези фактори не могат да бъдат ефективно анализирани поотделно, а се намират в сложна зависимост помежду си.

Съвместното действие на горните фактори има за резултат систематична и

активна дискриминация спрямо афроамериканците в САЩ. Мюрдал, заедно със своя изследователски екип, формулира специалния механизъм на действие на тази дискриминация като *кръгова кумулативна причинна връзка (circular cumulative causation)*. Изходът за афроамериканското население от този „порочен кръг“ чрез промяна в собственото му поведение е невъзможен. Причината за това Мюрдал вижда в културните ценности, които са възприети от мнозинството и които водят до устойчивата дискриминация на малцинството. Мюрдал показва обаче, че в американската конституция са заложени онези обществени ценности, които, ако бъдат възприети на практика, биха довели до дългосрочно подобрене на ситуацията, разрушаване на „порочния кръг“ и положителни развития за всички групи от населението.

В много отношения книгата на Мюрдал е революционна. Той засяга пряко систематичната дискриминация на афроамериканското население, предлага теория за обяснението на тази дискриминация и показва възможен изход. Днес книгата се счита за класика в областта на изследванията на социалното разделение, но тя изиграва и изключителна историческа роля. В свое решение от 1954 г. Върховният съд на САЩ се позовава на книгата на Мюрдал, за да наложи принципната забрана на расовото разделение в обществените училища в САЩ. Оптимистичната оценка на Мюрдал обаче се оказва погрешна. Расовите прегради в САЩ и на други места по света продължават да не са преодолені дори и при възприемането на ценностите, заложени в американската конституция (Kinder & Drake, 2009).

През 1957 г., стъпвайки върху своя опит като изпълнителен секретар на ООН, Мюрдал се насочва към изследването на Азия. След десетгодишен труд, подпомогнат финансово от *Twentieth Century Fund*, излиза от печат третото издание „Азиатската грама“ (Myrdal, 1968). Във фокуса му са слаборазвитите и бедни южноазиатски

държащи, възможните причини за тяхното стопанско забавяне, както и потенциалните стратегии за развитие. „Азиатската драма“ е регионално приложение на Мюрдаловата теория на развитието, представена по-рано в „Икономическа теория и неоразвитите региони“ (Myrdal, 1957).

Изходен пункт в разсъжденията на автора е, че западната стопанска система, основана на свободната търговия и неокласическата икономическа теория, е неподходяща за по-слабо развитите държави. Според Мюрдал, при наличието на неравномерно разпределение на властта свободната търговия води до непрекъснато задълбочаване на съществуващите зависимости. В този случай държавното планиране е в състояние да допринесе за всеобхватно развитие на обществото. Мюрдал описва ограниченията, които социалните институции в Азия поставят пред едно такова планиране, възпрепятствайки развитието. Към тези институционални пречки спадат поведението на религиозните касты, корупцията, властовите групи, както и неконтролираният ръст на населението (Kindleberger, 1987, с. 400).

Изводите на Мюрдал за Азия могат да бъдат разбрани най-добре в контекста на разработваната от него в продължение на десетилетия теория на развитието.

3. Теория на развитието

Мюрдал е един от първите икономисти, които предлагат теория на развитието на слабо развитите страни. До 50-те години на миналия век развитието на периферни региони – бивши европейски колонии – не успява да намери място в икономическата теория. Въпросът *как* биха могли да се развият тези региони и да бъдат интегрирани в световната икономика придобива значение след Втората световна война по време на деколонизацията на Африка и Азия. Мюрдал разработва и доразвива своята концепция в продължение на десетилетия.

В основата ѝ залягат неговият опит при изграждането на социалната държава в Швеция, работата му в ООН и изследванията му върху азиатските държави.

Фундаментът на теорията на развитието е положен от Мюрдал през 1957 г. Ключова е тезата, че неокласическият модел на растежа е неподходящ за някогашните колонии. Този модел е построен при допусканията за гъвкави цени и равновесие на всички пазари. Капиталовата интензивност е централният фактор за растежа, измерван например посредством динамиката на дохода на глава от населението. Икономическият растеж, и най-вече нарастването на капиталовата база, е катализатор за процесите на развитие.

Мюрдал отхвърля неокласическия подход като твърде ограничен по принцип. В неговото разбиране развитието включва много повече от икономическия растеж. За Мюрдал от значение са също общественото развитие и модернизацията. От тази гледна точка възниква въпросът: ако е налице икономически растеж, по какъв начин той може да бъде „разпределен“ той сред различните обществени групи. Според Мюрдал, свободното ценообразуване на всички пазари, включително на трудовите и международните пазари, няма да повиши благосъстоянието, а по-скоро ще увеличи неравенството в и между обществата (Myrdal, 1974; 1975; вж. също Химирски, 2006, с. 66-67). При свободно ценообразуване, поради икономическата си зависимост от износа на суровини, слабо развитите страни изпадат в още по-дълбока зависимост от индустриализираните икономики – озовават се в „порочния кръг“ на дългосрочната безработица. Освен това, печеливши в слабо развитите страни са само определени обществени групи, населяващи големите градове, но не и населението в селските райони (Myrdal, 1957).

Мюрдал принадлежи към поддръжниците на *теорията за поляризацията*. Това е контрамодел на неокласическата теория, който се основава на съществуването на не-

равновесни състояния. Подобно на Албърт Хиршман, Мюрдал допуска, че развитието не се осъществява едновременно и равномерно във всички сектори на икономиката, а има сектори, които се развиват по-бързо, но положителното им въздействие върху другите сектори е забавено във времето. Тази теория на небалансирания растеж (*unbalanced growth*) има известни сходства с теорията на Шумпетер за иновационните цикли. Следствието от подобно неравномерно развитие е евентуално разделение върте в страната или в световен мащаб – образуват се центрове и периферни райони, които с времето се раздалечават все повече. Причина за това е притегателната сила на централните за стопанските субекти. Подобна (дуалистична) концепция е предложена например и от Ханс Зингер и Раул Пребиш в тяхната теория на зависимостта (*dependency theory*).

Мюрдал счита, че за стимулиране на развитието е необходима коренна трансформация на обществените институции. Тази трансформация трябва да е толкова дълбока, че да е в състояние да прекъсне „порочните кръгове“. Пазарите, според него, не са в състояние да предизвикат толкова фундаментални промени. По-скоро е необходимо целенасочено държавно въздействие – подобно на това в Швеция през 30-те години.

Фокусът в подхода на Мюрдал попада върху труда. Държавната намеса трябва да бъде така насочена, че печелившият от нея да е факторът труд, а не капиталът. Тъй като ползите за труда са в интерес на мнозинството, а не както при капитала – на малцинството, може да се постигне положителен преразпределителен ефект. Като евентуални форми на държавно действие той вижда протекционистичните мерки във външната търговия, държавните регионални сътрудничества и поземлените реформи (Kindleberger, 1987).

Мюрдал прави подробен анализ на факторите, които биха могли да възпрепят-

стват подобна стратегия на развитие. Като основен риск той определя „меката държава“ (*soft state*). За реализирането на неговата концепция е необходима силна държава, която да може да прилага правилата (срв. с Фукуяма, 2004). В почти всички бивши колонии в Азия, обаче, държавата е слаба – липсва ѝ капацитет за планиране, не е в състояние да налага законите, подкупана е от корупция, зависима е от малки властови групи, не генерира достатъчни държавни приходи за финансирането на публичните блага и ѝ липсва обществено доверие (Myrdal, 1957; 1968; 1970). „Меката държава“ възпрепятства развитието и обществено-икономическата модернизация. Ролята на слабата държава като причина за стагнацията, е особено видна в неговите регионални изследвания на Азия.

Не е изненадващо, че Мюрдал заема критична позиция спрямо идеята за прехвърлянето на демократични структури от западните икономики в развиващите се страни. Простото копиране на подобни структури няма да създаде необходимата силна държава, а по-скоро своеобразна форма на „демократична анархия“ (Balabkins, 1988, с. 103). Това е в ущърб на развитието и често води до злоупотреби от вътрешния (политически и икономически) елит. Следователно, при тези условия авторитарните държави биха могли да способстват повече за развитието отколкото слабите демокрации.

Егоистичните интереси на елитите и корупцията са допълнителни пречки при осъществяването на структурни трансформации. Мюрдал е на мнение, че елитите по правило се противопоставят на реформи, разпределящи по-равномерно икономическите облаги. Те се опитват или да блокират подобни политически мерки или да ги използват за собствена изгода. Държавната намеса в тази ситуация няма да приеме формата на реформи, а ще се изрази в поведение, преследващо икономически ренти за влиятелни кръгове. Например ограни-

ченията на вноса, които целят защитата на определени икономически сектори, могат да се използват от местни компании за изграждането на монополни структури и извличането на монополни печалби. Мюрдал наблюдава също, че често се стига до съвместни действия от страна на представители на слабата държава и частните компании, когато са налице съвпадащи интереси (Myrdal, 1968; Berger, 2009).

В началото на 60-те години като специфичен проблем на развитието изпъква бързото нарастване на населението в развиващите се страни. В своето изследване върху Азия Мюрдал обръща специално внимание и на този проблем (Myrdal, 1968; 1970). Увеличаването на населението, а с него и нарастването на работната сила, не може да бъде абсорбирано от индустриалния сектор. От това следва, че икономическата политика трябва да е насочена към подпомагането на сектори с по-интензивно използване на труд. За Мюрдал това би следвало да е най-вече аграрният сектор. Неговото подпомагане ще позволи както създаването на заетост за по-голяма част от работната сила, така и увеличаването на производството чрез внедряване на нови технологии (Varber, 2008, с. 157). Ключът към повишаването на производителността в аграрния сектор отново са (поземлени) реформи, които трябва да бъдат инициирани от държавата.

Наред с работата си върху теорията на развитието, от 60-те години Мюрдал допринася значително и за оформянето на концепцията за *помощите за развитие*. Той самият не очаква чрез предоставяне на помощи да се постигне трайно разрешаване на световния проблем с преразпределението, тъй като помощите не могат да заместят необходимите структурни трансформации в развиващите се страни. През 70-те и 80-те години Мюрдал постепенно започва да заема критична позиция относно международните помощи (Myrdal, 1957; 1970; 1975; 1979). Той посочва например, че помощите за развитие всъщност са в (по-

литически) интерес на страните-донори, както и че военната помощ също бива включвана в помощите за развитие. Често крайната цел не е намаляването на бедността, а подпомагането на търговията. Намаляването на бедността той припознава като цел само за някои определени държави-дарителки (напр. скандинавските, Нидерландия и др.). Нещо повече, помощите много често не достигат до нуждаещите се, а потъват в ръцете на политическите и стопанските елити. За предотвратяването на подобно неблагоприятно разпределение Мюрдал препоръчва насочването на помощите само към определени сектори. Към тях спадат селското стопанство, водният сектор и образованието. За разлика от неокласическите и марксистките икономисти, работещи върху проблеми на развитието, той е критичен към модернизацията, основавана предимно на индустриализация и на активна индустриална политика.

Позицията, която Мюрдал отстоява, се възприема като лява. Причината за това е, че той застава срещу неокласическата теория и отхвърля пазара като единствен двигател на развитието. За него силната държава с нейната планова и дирижираща роля е централен елемент в теорията на развитието (Berger, 2009). От тази гледна точка Мюрдал изгражда своеобразен институционален подход, в центъра на който стои държавата, а не пазарът. Институционален е защото за Мюрдал описанието на обществените институции и техните взаимовръзки образуват основата на всяка стратегия за развитие. Мюрдал обаче не е поддръжник на марксизма и отхвърля марксистките модели. Например той не се обявява против частния капитал, частната собственост, предприемачеството и не включва проблема за отчуждението в анализите си. От друга страна, планирането и стопанската намеса все пак предполагат силна държава, която да тласне институциите в посока, благоприятна за общественото развитие.

От отстоянието на времето, близо 60

години по-късно, може да се твърди, че Мюрдал е един от първите икономисти, разпознал и описал някои от най-значимите структурни проблеми на развитието. Той принадлежи към пионерите на теорията на развитието, в рамките на която впоследствие са разработени множество и разнообразни модели. Същевременно, според някои наблюдатели, действителното развитие на определени региони в Азия противоречи на теоретичните предвиждания на Мюрдал. Опитът на малките „азиатски тигри“, редом с този на Китай, показва, че индустриализацията и отварянето на пазарите все пак могат при дадени условия успешно да намалят бедността и да са катализатор на общественото развитие. Днешният поглед към теорията на Мюрдал за негативните самоусилващи се процеси, стоящи в основата на обществената застой, също често съдържа някои критични оценки. В действителност могат да бъдат посочени немалко примери за това как обществата успяват сами (ендогенно) да се откъснат от описания от него „порочен кръг“.

4. Значимост на работата на Мюрдал

В продължение на шест десетилетия Мюрдал променя облика на изследванията едновременно в няколко области на науката, както и цялостното ни възприятие за социалната реалност (Kindleberger, 1987). Неговите разработки имат трайно въздействие върху принципите на стопанската политика и до днес. Швеция се превръща в синоним на социална държава и обществен модел за много други европейски страни, а Гунар и Алва Мюрдал изиграват решаваща роля за нейното изграждане както в теоретичен, така и в практически план. Целенасоченото формиране на институциите, които в съвременните общества се свързват със социалната държава – социалните жилища, обгрижването на децата и на социално слабите, благоприятните за семействата условия на труд – първоначално са основани на икономическия анализ на демографското развитие. Мюрдал,

възраждайки т.нар. икономика на населението, припознава този комплекс от мерки като необходима стъпка за противодействие на намаляващото шведско население. От тази гледна точка политическите инструменти на социалната държава се явяват също елементи на активната демографска политика и икономиката на населението, имащи за цел да преборят демографската криза – проблем, който отново е много актуален в почти всички европейски държави.

Механизмът за финансирането на всички тези мерки Мюрдал вижда в активната фискална политика, която дългосрочно е в състояние да катализира положителни кумулативни ефекти. Този аспект на макроикономическата политика има своите зриви основи в шведската икономическа традиция и се основава на доразвитата от Мюрдал теория на Вексел. Още преди Кейнс в Швеция се прилага по същество кейнсианска стопанска политика. Днес в историята на икономическата мисъл е общоприето, че Мюрдал е разработил важни елементи от тази теория успоредно с Кейнс, въпреки че трудовете му стават достъпни за англоезичните икономисти години по-късно. С приносите си Мюрдал се числи към най-изявените представители на Стокхолмската школа.

В САЩ Мюрдал е известен най-вече със своето изследване от 40-те години на миналия век върху расовите взаимоотношения. В рамките на мащабното си социално проучване той демонстрира начините на систематично дискриминиране на афроамериканското население. Дискриминацията се основава на предубеждения на мнозинството, които могат да бъдат променени, в случай че започнат да се прилагат залегналите в основата на конституцията на САЩ морални принципи. Законодателните промени за премахването на расовото разделение се позовават именно на труда на Мюрдал. Поради използвания междудисциплинарен подход в изследването авторът е възприеман и като социолог. Самият той обаче се определя като институционален икономист. Прогнозата му от 40-те години, че стъпвайки на базовите морални ценности

Икономически теории

американското общество ще загърби завинаги дискриминацията на малцинствата, не се сбъдва напълно и до днес.

Мюрдал печели световна известност и с десетилетното изследване на стопанския напредък на слаборазвитите страни. Той е един от първите, които през 50-те години на миналия век прокарват път за аналитичното обхващане на проблемите на тези страни в икономическата наука. Мюрдал оказва продължително влияние върху икономическия дискурс с предложената от него алтернатива на доминиращата неокласическа теория на развитието. Подходът му към развитието се основава на всеобхватна обществено-икономическа модернизация, която изисква фундаментални институционални реформи, съобразени с особеностите на съответните страни и региони. В своите изследвания на Азия той обръща внимание на принципните проблеми и разнообразните аспекти на един такъв процес на трансформация, които са от значение и до днес – кумулативните отрицателни ефекти („порочни кръгове“), корупцията, съпротивата на елитите, слабата държава, нарастването на населението и структурата на помощите за развитие.

Днес виждането му за аграрния сектор като двигател на развитието и теорията му за екзогенното прекъсване като единствен изход от порочните кръгове се разглеждат по-скоро критично. Налице са множество успешни примери на развиващи се страни, които са превърнали своята експортно ориентирана индустриална политика в мотор на развитието, както и за това, че обществената промяна може да бъде предизвикана ендогенно. Въпреки това, неговият структурен анализ на развитието продължава да вдъхновява актуалните изследвания в тази област на икономическата наука.

Цитирани източници:

Блауг, М., 1998. Големите икономисти след Кейнс. Велико Търново: Издателство „Абагар“. (Blaug, M., 1998. Golemite ikonomisti sled Keynes. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Abagar“)

Егберт, Х., Т. Седларски, 2020. Основи на съвременната икономика: Джоан Робинсън и лявото кейнсианство – Марксово влияние, но не и марксизъм. *Икономическа мисъл* 2020(6), с. 66-74.

(Egbert, H., T. Sedlarski, 2020. Osnovi na savremennata ikonomika: Dzhoan Robinsan i lyavoto keynsianstvo – Marksovo vliyanie, no ne i marksizam. *Ikonomicheska misal* 2020(6), s. 66-74)

Коцев, Ц., 2007. Институционалното дистанциране от класицизма. *Икономическа мисъл*, 2007(2), с. 50-69.

(Kotsev, Ts., 2007. Institutsionalnoto distantsirane ot klasitsizma. *Ikonomicheska misal*, 2007(2), s. 50-69)

Кънев, М. (ред.), 2005. Икономически теории – прозрения и пристрастия на великите икономисти. Велико Търново: Издателство „Абагар“. (Kanev, M. (red.), 2005. Ikonomicheski teorii – prozrenia i pristrastia na velikite ikonomisti. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Abagar“)

Памукчиев, М., 2009. Нобелови лауреати за икономика. София: Университетско издателство „Стопанство“, УНСС.

(Pamukchiev, M., 2009. Nobelovi laureati za ikonomika. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sto-panstvo“, UNSS)

Пеовски, В., 2013. Икономика на институциите. София: Издателска къща „Сера – Иформа“. (Peovski, V., 2013. Ikonomika na institutsiite. Sofia: Izdatelska kashta „Sera – Iforma“)

Седларски, Т., 2013. Нова институционална икономика. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

(Sedlarski, T., 2013. Nova institutsionalna ikonomika. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“)

Седларски, Т., 2015. Икономически теории (История на икономическата мисъл). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

(Sedlarski, T., 2015. Ikonomicheski teorii (Istoria na ikonomicheskata misal). Sofia: Universitets-

ко izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“)

Фукуяма, Ф., 2004. Строежът на гържавата. София: Издателство „Обсидиан“.
(Fukuyama, F., 2004. Stroezhat na darzhavata. Sofia: Izdatelstvo „Obsidian“)

Химирски, Е., 2006. Икономика на развитие-то. София: Университетско издателство „Стопанство“.
(Himirski, E., 2006. Ikonomika na razvitiето. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“)

Angresano, J., 1986. Gunnar Myrdal as a social economist. *Review of Social Economy* 44(2), pp. 146-158.

Balabkins, N.W., 1988. Gunnar Myrdal (1898-1987): A memorial tribute. *Eastern Economic Journal* 14(1), pp. 99-106.

Barber, W.J., 2008. Gunnar Myrdal: An Intellectual Biography. New York: Palgrave Macmillan.

Berger, S., 2009. Myrdal's institutional theory of the state. *Journal of Economic Issues* 43(2), pp. 353-360.

Kinder, D.R., K.W. Drake, 2009. Myrdal's prediction. *Political Psychology* 30(4), pp. 539-568.

Kindleberger, C.P., 1987. Gunnar Myrdal, 1998-1987. *Scandinavian Journal of Economics* 89(4), pp. 393-403.

Lundberg, E., 1974. Gunnar Myrdal's contribution to economic theory. *Swedish Journal of Economics* 76(4), pp. 472-478.

Myrdal, A.; Myrdal, G., 1934. Crisis in the Population Question. Stockholm: Bonniers.

Myrdal, G., 1939a. Monetary Equilibrium. London: William Hodge.

Myrdal, G., 1939b. Fiscal Policy in the Business Cycle. *American Economic Review Supplement* 29(1), pp. 183-193.

Myrdal, G., 1944. An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy.

New York and London: Harper and Brothers.

Myrdal, G., 1953. The Political Element in the Development of Economic Theory. London: Transaction Publishers.

Myrdal, G., 1957. Economic Theory and Underdeveloped Regions. London: Duckworth.

Myrdal, G., 1960. Beyond the Welfare State: Economic Planning in the Welfare State and Its International Implications. London: Duckworth.

Myrdal, G., 1968. Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations. New York: Twentieth Century Fund.

Myrdal, G., 1969. Cleansing the approach from biases in the study of underdeveloped countries. *Social Science Information* 8(3), pp. 9-26.

Myrdal, G., 1970. The Challenge of World Poverty: A World Anti-Poverty Program in Outline. New York: Pantheon.

Myrdal, G., 1974. What is development? *Journal of Economic Issues* 8(4), pp. 729-736.

Myrdal, G., 1975. The equality issue in world development. *Swedish Journal of Economics* 77(4), pp. 413-432.

Myrdal, G., 1978. Institutional Economics. *Journal of Economic Issues* 12(4), pp. 771-783.

Myrdal, G., 1979. Underdevelopment and the evolutionary imperative. *Third World Quarterly* 1(2), pp. 24-42.

Robinson, J., 1962. Economic Philosophy. Harmondsworth: Penguin.

Shackle, G.L.S., 1945. Myrdal's analysis of monetary equilibrium. *Oxford Economic Papers* 7, pp. 47-66.

Stinsky, D., 2018. A bridge between East and West? Gunnar Myrdal and the UN Economic Commission for Europe, 1947-1957. In: M. Christian et al. (eds). Planning in Cold War Europe. Berlin: De Gruyter, pp. 45-70.